

Avstraliyadagi Kanaki qabilasi uyi

avval neoklassitsizm va neogotika uslubida, XX as-ning 20–30-yillaridan zamonaviy shakllarda qurildi. 1960–1970-yillardan yangi qurilish materiallari va konstruksiyalar qoʻllanila boshladi. Bir qavatli uylar inglizlarnikiga oʻxshatib qurilsa ham, oʻziga xos mahalliy xususiyatlarga ega.

25-§. Mikroneziya va Melaneziya xalqlari

Melaneziya (grekcha – μέλας va νῆσος – *qora orollar*) – Tinch okeanidagi orollar guruhi boʻlib, unga Yangi Gvineya, Bismark arxipelagi, Yangi Gebrid, Santa-Krus, Loyalti va Solomon orollari, Fiji, Yangi Kaledoniya va boshqa mayda orollar kiradi. Melaneziya Avstraliyadan shimoliy sharqda joylashgan boʻlib, uning yer maydoni 940000 km², aholisi – 6 mln. 500 ming (2012-yil) kishini tashkil qiladi.

Tadqiqotchilarning fikricha, dastlabki odamlar Melaneziyaga ming yillar muqaddam kelgan. N. N. Mikluxa-Maklay fikricha, Avstroosiyo, shu jumladan, Melaneziya dastlab yagona «papuas irqi» aholisi tomonidan egallanib, keyin Okeaniyaga tarqalgan. Bugungi kun olimlari ham mazkur fikrni davom ettirib, oʻzaro yaqin antropologik tiplarning uzoq davr ichida davom qilgan migratsiyasi natijasida hozirgi aholi tipi paydo boʻlgan, deb tasdiqlamoqdalar. Oʻziga xos til, madaniyati va antropologik tipi bilan ajralib turgan Melaneziya aholisi bunga dalil boʻla oladi.

Melaneziyaliklar – xalqlar guruhi (eng yiriklari: fiijilar, kanaklar va boshqa). Melaneziyaning tub aholisi melanez tillari guruhida soʻzlashadi. Dindorlari – protestantlar, katoliklar; anʼanaviy diniy eʼtiqodlarga sigʻinuvchilar ham bor. Ular oʻziga xos melaneziya irqiga mansub boʻlib, mazkur irq – katta ekvatorial (negro-avstraloid) irqning tarmogʻiga kiradi. Koʻp belgilari bilan (yuz tuklarining koʻpligi, qosh usti suyagining oʻsganligi bilan farqlanadi.

*Yangi Giveneya
papuasi*

XIX asrdan boshlab Polineziyaning deyarli barcha orollarini Yevropa mamlakatlari bosib olganligi bois bu yerda fransuz va ingliz tillari ona tili yoki davlat tiliga aylangan. Misol uchun, Melaneziyada yangi soʻzlashuv va keyinchalik yozma tillar, jumladan, pi-jin tili shakllangan. Chunonchi, bu til avvallari ingliz va fransuz tillarining buzilgan shakli boʻlgan boʻlsa, hozirda mustaqil yangi tilga aylangan va oʻz alifbosi, adabiyotiga ega boʻlib, qator mamlakatlarning hatto davlat tiliga ham aylangan.

Shuningdek, mintaqa yevropaliklarning kirib keli-shi bilan mazkur orollarga spirtli ichimliklar va bu yerlarga xos bo'lmagan yuqumli kasalliklar ham kirib kelgan. Bu mahalliy aholi orasida o'lim soni ortishiga sabab bo'lgan. Natijada ma'lum bir orolda mahalliy aholi umuman qolmagan bo'lsa, boshqasida kanaka (polinizitsilik terib termachilar) nufuzi bir necha bora kamayib ketgan.

Xo'jaligi. Mustamlaka arafasida papuaslar va melaneziyaliklar xo'jalik jihatdan deyarli bir darajada turganlar. Ularning xo'jaligida eng bosh soha tropik tipdagi dehqonchilik va dengiz baliqchiligi bo'lgan. Tirikchilik, asosan, dehqonchilik mahsulotlari – ildiz mevali o'simliklar va mevali daraxtlar o'stirishdan iborat bo'lgan. Quruq joylarda emas, namroq yerda taro, kokos xurmasi, non daraxti, banan, keyin paydo bo'lgan kofe, kakao, sholi, choy va hokazo hozirgacha ham asosiy ekinlar hisoblanadi. Yil bo'yi yerga ishlov berilib, tropik iqlimga xos ekin ekilgan. Yerni oddiy yog'och bilan kovlab, kesagini yog'och bel bilan hamda qo'lda maydalangan va urug' sochilgan. Yerga ishlov berishda erkak-ayol teng ishlagan. Ekish, yaganalash va yig'im-terim, asosan, ayollar zimmasida bo'lgan. Sohillarda yashovchi baliqchilar bilan savdolashib dehqonchilik mahsulotlarini ayirboshlaganlar. Baliq ovlash bilan erkaklar shug'ullangan. Baliqchilikda suyak va chig'anoqdan yasalgan turli qarmoqlar, to'r va savatlar, eni ikki metr, uzunligi 300 metrli to'rlar, sanchqi va hatto o'q-yoylardan foydalanilgan. Chor-va kam bo'lib, uy hayvonlaridan it, cho'chqa, tovuq saqlangan va ularni, asosan, bayramlarda so'inganlar. Go'shtni «yer o'chog'ida» toshni qizdirib yoki olov yoqib kulida pishirganlar, ba'zan qaynatib ham yeganlar.

Turarjoylar. Melaneziyaliklar va papuaslar, asosan, o'troq bo'lib, urug' jamoa shaklida kichik qishloqlarda istiqomat qilganlar. Ularning uylari,

Fidjiylarning an'anaviy uyi

odatda, har xil tipdagi yengil ustunlarga qurilgan, to'g'ri burchak yoki doirasimon shaklda cho'qqaytirilgan bo'lib, tomlari palma yoki daraxt yaprog'i bilan qalin qilib yopilgan. Sohillarda ba'zan qoziqoyoqlar o'rnatilgan uylar ham bo'lgan. Oddiy turar uylardan tashqari har bir qishloqda erkaklar bo'sh vaqtlarida to'planadigan, ba'zan turli naqshlar bilan bezatiladigan hashamatli jamoa uyi («erkaklar uyi») qad ko'targan. An'anaviy transport vositasi kema bo'lgan. Ular bir-ikki odam sig'adigan qayiqchadan tortib 40 taga yaqin odam sig'adigan yog'och kemalargacha ega bo'lganlar. Kemalar eshkakli va ba'zan uchburchakli chipta yelkanli bo'lgan.

Kiyim-kechaklari. Papuas va melaneziyaliklarning kiyimlari, tropik iqlimga moslashgan bo'lib, asosan, erkaklar fartukli belbog' va ayollar esa o'simlikdan tikilgan kalta yubka, ba'zi joylarda yaqin davrlargacha tayloq ham kiyib yurishgan. Qattiq yog'ingarchilik vaqtlarida qalin yaproqlardan

yoping'ich shaklida tikilgan kiyimni yelkaga yopib yurganlar. Ammo kiyimlarga nisbatan turli bezaklar ko'p bo'lgan. Ayniqsa, erkaklar bezaklarni ko'proq osgan, sochlarini turli xilda taragan. Bambukdan yoki cho'plardan taroqlar yasab, ba'zan ularni ham bezak sifatida ishlatganlar.

Oilaviy va jamoaviy hayoti. Mustamlaka arafasida ijtimoiy munosabatlar ona urug'ining oxirgi davriga to'g'ri keladigan tuzum darajasida bo'lgan Yangi Gvineyada, masalan, urug'-jamo'a munosabatlari mustahkam bo'lsa, Fiji orollarida sinfiy jamiyat endi kurtak otgan edi. Katta orollarning aholisi qabilalarga bo'lingan, urug' jamoasi esa uning asosini tashkil qilgan. Mulk shakli biroz murakkab: yer jamoaniki bo'lsa-da, undan foydalanish individual xarakterga ega, har kim, hatto bola ham, o'zi ekan mevali daraxtiga ega bo'lgan. Uy va uning jihozlari, qurollar shaxsiy mulk, katta kemalar esa jamoaga tegishli bo'lgan. Meros ona urug'i tomonidan hisoblangan. Jamoa mustaqil iqtisodiy hujayra bo'lib yashagan va qabilalararo munosabatlar natural savdo va nikoh shaklida amalga oshirilgan. Janubiy va sharqiy orollarda (Yangi Kaledoniya, Fiji va hokazo) yashovchi melaneziyaliklar jamoasida ijtimoiy tabaqalanish natijasida badavlat shaxslar, zodagonlar va urug' boshliqlari paydo bo'lgan. Ular jamoa mulkining bir qismini egallagan, ayrim jamoa a'zolarini o'zlariga qaram qilib olganlar, urushlarda asirlarni qul qilganlar, bo'ysungan qabilalarga soliq solgan.

«Erkaklar ittifoqi» hukmron zodagonlarning qudratli quroli bo'lgan. Mazkur ittifoq tabaqalarga bo'lingan va eng yuqori tabaqadagi ittifoqqa a'zo bo'lish uchun katta badal to'lashi va maxsus boy marosimlar o'tkazishi shart bo'lgan. Chunki yuqori tabaqadagi ittifoq a'zolari katta imtiyozlarga ega bo'lib, o'ziga xos mustabid hokimiyat vazifasini bajargan-

lar, aholini qoʻrqitib, boyliklarini tortib olganlar. Butun Melaneziyada keng tarqalgan mashhur Duk-duk nomli erkaklar ittifoqi aslida initsiatsiya marosimlari bilan bogʻliqdir.

Initsiatsiya marosimi Yangi Gvineya va melaneziyaliklarda tarbiyaviy ahamiyatga ega boʻlgan. Erkaklar qatoriga qabul qilinish uchun yoshlikdan tayyorgarlik koʻrilgan, oʻspirinlar maxsus ajratilgan tarbiyachilar qoʻliga topshirilgan, turli ogʻir sinovlardan oʻtkazilgan: masalan, bola doʻpposlangan, tatuirovka qilingan, ovqat va uyqudan mahrum etilgan. Oʻspirinlar faqat «erkaklar taomi» – banan, shakarqamish va oʻrmon mevalarini isteʼmol qilishlari shart boʻlgan. Ayollar qoʻlidan ovqat yeyish, ular oʻstirgan daraxt mevasini tamaddi qilish qatʼiyan man qilingan. Xullas, butun marosim oʻgʻil bolani onasidan, umuman ayollardan ajratib, erkaklar dunyosiga jalb qilishdan iborat boʻlgan. Baʼzan sinov va udumlar turli qoʻshiq va raqslar, surnay navolari ostida oʻtkazilgan.

Migratsiyaning kuchayishi natijasida ayrim orollarning etnik tuzilishi ancha oʻzgargan, tub aholi soni kamayib, kelgindilar koʻpayib ketgan. Eski qabilaviy tuzum asta-sekin yemirilib, qabila boshliqlari mustamlakachilarning maʼmuriy malaylariga aylangan. Fiji orolida serunum yerlarni egallagan mustamlakachilar plantatsiya xoʻjaligini tuzib shakarqamish eka boshlaganlar. Ular ishchi kuchiga muhtoj boʻlib, qoʻshni orollardan va Hindistondan juda koʻp yollanma ishchilarni olib kelganlar. Orol aholisining deyarli 50 foizini hozirda hindlar tashkil qiladi, tub aholi esa undan ham oz qolgan.

Polineziylarnig milliy madaniyati taraqqiyotini yangi bosqichi ikkinchi jahon urushidan keyin koʻplab mamlakatlarning, jumladan, Gʻarbiy Samoa (1962), Tonga (1970), Tuvalu (avvalgi Ellisa orollari, 1978) milliy mustaqillikka erishish jarayoni bilan

bog'liq. Umuman olganda hozirda Yangi Gvineyada papuaslar va melaneziyaliklar 2,8 milliondan ortiq. Ammo ularning ko'pchiligi noqulay sharoitda, tropik o'rmonlarda va botqoqlik qirg'oqlarda yashaydilar. Mahalliy tub aholining ozodlik kurashi natijasida papuaslar Yangi Gvineyasi o'z-o'zini boshqarish huquqiga ega bo'ldi va 1975-yilda mustaqil davlat deb e'lon qilingan. Kuka oroli ham mustaqil boshqaruv huquqini olgan.

Yangi zamonaviy jarayonlar an'anaviy madaniyatning qayta tiklanishi va yangi ma'naviy qadriyatlarining shakllanishiga turtki berdi. Bu yo'lda ikki tilda, ya'ni, Polineziya va Yevropa tillari(ingliz yoki fransuz tillari)da ijod qilinadigan yosh polineziya adabiyoti muhim rol o'ynamoqda. So'nggi yillarda Tinch okeani mintaqasida kelib chiqishi maori bo'lgan Iximaeri, Xoni Tuvari, Patritsiy Greys va samoalik Albert Vendt kabi yozuvchilarning asarlari keng ommalashmoqda. O'z asarlarida mazkur mualliflar qadimgi polineziyaliklarning odatlarini dunyo jamoatchiligiga yangicha talqinda yetkazishga harakat qilishmoqda. Qolaversa, ular Polineziya madaniyatining hozirgi holati va kelajagiga alohida e'tibor qaratishmoqda.

Mikroneziya. Mikroneziya, asosan, marjon va vulqonlardan paydo bo'lgan juda ko'p kichik orollardan iborat. Bunga Tinch okeanining g'arbiy qismida joylashgan Marshall, Karolin, Marian orollari va Gilbert arxipelagi kiradi. Nihoyatda keng hudud (14 mln. km. kv)da tarqoq joylashgan mazkur orollarning umumiy maydoni 3,5 ming km² ga ham yetmaydi. Ammo geografik mavqei nuqtai nazardan Mikroneziya Janubi-sharqiy Osiyo mamlakatlari bilan Polineziya va Melaneziya orolig'ida joylashganligi juda qulay.

Aholisi soni – 200 ming kishi atrofida bo'lib, yuz yil avval bir necha o'n xalqlardan iborat bo'lgan. Aynan mazkur hudud etnomadaniy jihatdan ham rang-ba-

rang bo'lganligi bois etnologlar ikki viloyatga: G'arbiy Mikroneziya (Marian, Yap, Palau orollari) va Sharqiy Mikroneziya (Mariq va Gilbert orollari)ga bo'lishadi. Karolin orollari madaniyati esa o'rtaliqni tashkil qiladi.

Bu hudud madaniyatida Indoneziya va Filippin (Mariansdagi sholi bilan bog'liq madaniyat, hunarmandchilik, to'qimachilik va boshqa) Okeaniyaga xos bo'lmagan noyob ko'rinishlar uchraydi. Sharqiy Mikroneziya tili va madaniyatiga ko'ra Polineziyaga yaqin hisoblanadi.

Antropologik jihatdan Mikroneziya aholisi melaneziyalik va polineziyaliklarga yaqin mongoloid va negroid irqining aralashmasidan paydo bo'lgan tipdir. Ular o'rta bo'yli, jigarrang tanli va bir oz jingalak sochli. G'arbiy Mikroneziyada mongoloid qo'shimchasi borligi seziladi.

Mikroneziyaliklarning xo'jaligida serunum yerlar kam bo'lganligi tufayli faqat kokos palmasi, shakarqamish, non daraxti o'stiriladi. Aholisi, asosan, baliqchilik bilan kun ko'radi. G'arbiy Mikroneziyada sug'orish dehqonchiligi asosiy rolni o'ynasa, sharqiy qismida baliqchilik eng muhim soha hisoblangan.

Seminar mashg'uloti rejasi:

1. Avstraliya va Tasmaniya xalqlarini o'rganilish tarixi.
2. Okeaniya xalqlarining tarixiy-etnik tavsifi.
3. Polineziya va Yangi Zelandiya xalqlarining an'anaviy turmush tarzi, xo'jaligi va madaniyati.
4. Melaneziya va Mikroneziya xalqlarining etnografik xususiyatlari.

Bilimlarni mustahkamlash uchun savollar:

1. Avstraliyaning dunyo xalqlari xo‘jalik-madaniy tasnifiga ko‘ra xo‘jalik-madaniy hartiasiga tavsif bering?
2. Avstraliya xalqlari diniy e‘tiqodlari va ijtimoiy uyushmalar taraqqiyotini aniqlang?
3. Okeaniyaning asosiy tarixiy-etnografik viloyatlariga ta‘rif bering?
4. Mikroneziya xalqlarining madaniyati qo‘shni hududlar madaniyatidan qanday o‘ziga xos ko‘rinishlari bilan farqlanadi?
5. Avstraliya va Okenaniya mintaqasidagi zamonaviy etno-madaniy jarayonlar haqida ma‘lumot bering?

Adabiyotlar:

1. Австралия и Океания: история. экономика, этногенез. – М., 1978.
2. Бутинов Н. А. Папуасы Новой Гвинеи (Хозяйство, общественной строй). – М., 1988.
3. Кабо В. Р. Дорога в Австралию: Воспоминания. М.: Восточная литература, 2008.
4. Малиновский Б. Избранное: Аргонавты западной части Тихого океана. – М., 2004.
5. Основы этнологии: Учебное пособие / Под ред. проф. В. В. Пименова. – М.: Изд-во МГУ, 2007.
6. Пучков П. И. Формирование население Меланезии. – М., 1968.
7. Пучков П. И. Этнические развитие Австралии. – М., 1987.
8. Пучков П. И. Этнические ситуация в Океании. – М., 1983.
9. Роуз Ф. Аборигены Австралии. – М., 1989.
10. Salimov T. Avstraliya va Okeaniya xalqlari (O‘quv-uslubiy qo‘llanma). – T., 2003.